

Filozofska vivisekcija suvremenog društva

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj rad provodi „filozofsku vivisekciju” suvremenog digitalnog društva, analizirajući ga kao patološko stanje obilježeno „ontološkom prazninom”. Koristeći interdisciplinarnu sintezu egzistencijalističke filozofije, kritičke teorije i kliničke psihologije, tekst razotkriva mehanizme „digitalnog matriksa” i „nadzornog kapitalizma”. Poseban naglasak stavljen je na procese autodomestikacije, psihopolitike i fenomen epistemološke nelagode. Kroz fenomenološku analizu digitalnog iskustva, rad istražuje kako se percepcija, identitet i smisao lome kroz algoritamske filtere, dovodeći do otuđenja i pasivnog konzumiranja. Zaključno, rad predlaže „filozofiju otpora” kao praktičan put oslobođenja, naglašavajući ulogu unutarnje discipline, digitalnog minimalizma i preuzimanja ontološke odgovornosti.

Ključne riječi: filozofija, digitalna kultura, ontološka praznina, vivisekcija, psihopolitika, otpor, kognitivna znanost, egzistencijalizam, nadzorni kapitalizam

Uvod: Dijagnoza epohe i metodološki okvir

Suvremeno društvo sve dublje uranja u digitalni obzor, gdje se ljudsko iskustvo svijeta lomi kroz ekrane i algoritamske filtere. U takvom je kontekstu nužno provesti ono što ovdje nazivamo filozofskom vivisekcijom. Ova metafora, namjerno provokativna, odabrana je kako bi se naglasila radikalnost pristupa. Za razliku od analize koja razdvaja elemente ili dijagnoze koja opisuje stanje, vivisekcija označava operativan, „živahan” zahvat u samu ontološku strukturu epohe. Ona podrazumijeva seciranje živog tkiva suvremenosti kako bi se razotkrili mehanizmi koji oblikuju našu percepciju, identitet i smisao, pri čemu se filozofija vraća svojoj prastarj ulozi: razlikovanju dóxe i alētheie, privida i istine.

U središtu je ovog rada tvrdnja da se današnja civilizacija suočava s fenomenom **ontološke praznine**. Za razliku od ništine u egzistencijalističkom smislu (nihilum), ova praznina nije temelj slobode, već je patološki prostor ispunjen simulakrumima, informacijskom bukom i površinskim sadržajima (Baudrillard, 1994). Heideggerovo upozorenje na zaborav Bitka (Seinsvergessenheit) ovdje poprima novu dimenziju: zaborav se ne očituje samo u teorijskoj nesposobnosti da mislimo temeljne strukture postojanja, već i u praktičnoj potopljenosti u digitalni svijet u kojem je istina rastavljena na fragmente podataka (Heidegger, 1962). Ova ontološka praznina manifestira se kao unutarnji osjećaj nedostatka smisla, koji nas ne gura prema kreativnom djelovanju, već prema pasivnom konzumiranju.

Analitički okvir rada temelji se na sintezi različitih perspektiva: od kliničke psihoterapije i kognitivne znanosti do filozofskih uvida Kierkegaarda, Sartrea, Foucaulta, Adorna, Horkheimera i Byung-Chul Hana. Osobito se uvid iz kliničke prakse pokazuje dragocjenim. Prema viđenju Alfreda Adlera, osjećaj manje vrijednosti i želja za isticanjem temeljni su pokretači ljudskog djelovanja, a u suvremenom se kontekstu manifestiraju kroz intenzivnu potragu za digitalnom validacijom i

statusom. U tom smislu, rad crpi inspiraciju i iz suvremenih terapijskih pristupa koji se bave prihvatanjem neugodnih unutarnjih stanja te razvojem vještina za toleriranje nelagode bez pribjegavanja destruktivnim reakcijama. Nije dovoljno samo regulirati emocionalna stanja, već je važno i osvijestiti i usmjeriti djelovanje prema osobnim vrijednostima, razvijajući pritom učinkovite međuljudske odnose. Upravo ta interdisciplinarnost omogućuje da se digitalna epoha promatra ne samo kao tehnološki fenomen, već i kao dubok antropološki i ontološki izazov.

Pritom se nameće ključno istraživačko pitanje: može li filozofska vivisekcija otvoriti put oslobađanju iz digitalne pećine, ne putem negacije tehnologije, nego kroz povratak autonomije mišljenja i ontološke odgovornosti?

Metodološki instrumentarij vivisekcije

Filozofska vivisekcija kao metoda sastoji se od tri operativna koraka:

Analiza algoritamske anatomije: Fokus na dekonstrukciji algoritamskih struktura koje oblikuju našu percepciju. To uključuje analizu kako se podatci (naši klikovi, „lajkovi“, vrijeme provedeno na platformi) prevode u vrijednost i kako se zatim ta „vrijednost“ koristi za manipulaciju ponašanjem.

Mapiranje psihopolitičkih mehanizama: Seciranje unutarnjih, psiholoških procesa kroz koje se moć internalizira. Ovdje se ispituje kako se osjećaji poput straha od propuštanja (FOMO), tjeskobe ili potrebe za odobravanjem koriste za poticanje stalne aktivnosti na platformama.

Kulturna komparacija: Usporedna analiza vivisekcijskih nalaza u različitim društveno-kulturnim kontekstima, kako bi se izbjegle generalizacije.

Fenomenološka analiza digitalnog iskustva

Digitalni matriks i epistemološka nelagoda

Sustavna fragmentacija percepcije odvija se unutar fenomena kojeg nazivamo „digitalnim matriksom“ ili „digitalnom pećinom“. Iako je ova metafora konceptualno izvedena od Platona, njezina suvremena primjena zahtijeva kritičko preispitivanje. Za razliku od Platonovih zatvorenika koji su bili okovani fizičkim lancima, lanci digitalne pećine su suptilniji i internalizirani: naša potreba za neprestanom stimulacijom, validacijom i udobnošću. Sjene ne projicira vatra, već algoritmi koji nam „kroje“ stvarnost po mjeri naših najnižih poriva.

Ova situacija stvara „epistemičku fragmentaciju“ unutar „informacijskih mjehurića“, čime se dovodi u pitanje sama mogućnost spoznaje. Ti mjehurići nisu slučajni; oni su temelj „nadzornog kapitalizma“ (Zuboff, 2019), gdje tehnološki giganti koriste podatke o našem ponašanju za stvaranje prediktivnih modela, čime se profitira na našim željama i osjećajima. Primjerice, algoritam TikToka personalizira sadržaj do te mjere da korisnik ostaje zarobljen u krugu videozapisa koji potiču određene afektivne reakcije, poput straha ili ljutnje, što dovodi do „doomscrolla“. Slično, kultura odobravanja („lajkova“) na Instagramu i Twitteru, kao i „kultura otkazivanja“ (cancel culture), potiču ponašanja koja su usmjerena na trenutnu validaciju, a ne na dubinsko promišljanje. Svi su to simptomi iste fragmentacije i želje za trenutnom validacijom.

Kao odgovor, predlaže se „epistemološka nelagoda“: bolan, ali neophodan proces suočavanja s

vlastitim predrasudama i zabludama. Taj proces, svojevrsna „pedagogija otpora” (Adorno i Horkheimer, 2002), nastoji ne samo informirati, već i formirati kritične subjekte.

Digitalna tijela i somatska politika

Autodomestikacija i psihopolitika

Središnji mehanizam koji se razotkriva jest „autodomestikacija”, proces u kojem čovjek sam sebe kontrolira. Iz straha od nepredvidljivosti svijeta, sami smo izgradili kavez civilizacije. U početku je taj kavez nudio sigurnost, no s vremenom smo zaboravili da smo ga sami izgradili i počeli ukrašavati rešetke, uvjeravajući se da je njihov sjaj znak slobode. U digitalnom dobu, taj se kavez preoblikovao u nevidljivu podatkovnu konstrukciju.

Koncept „psihopolitike” Byung-Chul Hana (Han, 2017) objašnjava kako moć danas ne upravlja tijelima vanjskom silom, već samim mogućnostima željenja i mišljenja. To nas čini robovima vlastitih tvorevina, a naš identitet postaje tek proizvod pred „digitalnim Drugim” (Foucault, 1979). U tom kontekstu, pojam „digitalnog tijela” dobiva na značenju: kroz nosive tehnologije i samopraćenje (npr. fitness narukvice), naše tijelo postaje objekt optimizacije, podložno vanjskim pritiscima i usporedbama na društvenim mrežama. Primjerice, osoba koja bilježi svaki korak ili kaloriju ne radi to samo radi zdravlja, već i kako bi bila dio kolektivne prakse samokontrole i samoprezentacije.

Iako je Hanov koncept moćan, potrebno je zauzeti kritičku distancu i primijetiti da „psihopolitika” nije univerzalno primjenjiva u istom obliku. Postoje značajne kulturne i društvene razlike koje utječu na to kako pojedinci percipiraju i sudjeluju u digitalnom matriksu. Na primjer, u azijskim kolektivističkim društvima, gdje je zajednica često primarni entitet, dinamika moći može biti suptilnija i više fokusirana na društvenu harmoniju nego na individualno djelovanje. Cijena koju plaćamo jest gubitak spontanosti i sposobnosti za autentično samooblikovanje, ali i to se manifestira na različite načine ovisno o kulturi.

Ontološka praznina i borba za smisao

Ontološka praznina, oblikovana simulakrumima, prestaje biti prostor za slobodno otvaranje prema smislu. Postojanje se svodi na podatkovni trag, a identitet na proizvod. Odbijanje filozofske vivisekcije znači prihvaćanje ovog stanja, dok njezino prihvaćanje vraća težinu pojmu istine. Ova borba za smisao odjekuje u egzistencijalističkoj misli, gdje se tjeskoba (Kierkegaard, 1983) i borba s ništinom (Sartre, 2003) smatraju ključnima za autentično samoostvarenje.

Samo kroz tu borbu praznina može ponovno postati prostor slobodnog oblikovanja života. Smisao, u tom svjetlu, nije roba, nego borba. Viktor Frankl (1984) bi dodao da je smisao nešto što pronalazimo, a ne stvaramo, te da je to traganje imperativ čak i u najtežim uvjetima. Ova vivisekcija stoga nije čin pesimizma, već poziv na buđenje kritičke svijesti kao jedinog oblika otpora (Nietzsche, 2006). Mark Fisher (2009) bi dodao kako je u svijetu kapitalističkog realizma, gdje se čini da nema alternative, i sam čin prepoznavanja te praznine i osjećaja bezizlaznosti prvi korak prema otporu. Stiegler (2016) bi na to nadovezao pitanje entropije pažnje i kako se boriti protiv tehnološkog determinizma. Suprotno tome, autori poput Yuvala Noaha Hararija (2018)

ističu da digitalni alati i umjetna inteligencija mogu biti i katalizatori za ljudsku evoluciju i bolju organizaciju društva, što nam pruža optimističniji pogled. No, i takvi alati zahtijevaju kritičko promišljanje, što je u srži filozofije otpora.

Filozofija otpora: Praksa u digitalnom dobu

Filozofska vivisekcija, kao misaoni zahvat u samu srž suvremenosti, pokazuje da je digitalna epoha obilježena dvosjeklim procesom: dok nas tehnologija povezuje i obećava slobodu, istodobno nas uranja u nove oblike ovisnosti, kontrole i privida. Ontološka praznina koja se otvara pred čovjekom današnjice nije neutralan prostor, već se neprestano puni simulakrumima i podatkovnim tragovima, stvarajući privid smisla ondje gdje smisao izostaje.

No, upravo u toj praznini krije se i mogućnost otpora. Egzistencijalistička tradicija podsjeća nas da je tjeskoba plodno tlo autentičnosti, a kritička teorija pokazuje da bez epistemološke nelagode nema ni emancipacije. Ovdje se možemo osloniti i na mudrost stoicizma. Stoici su nas učili da ne možemo kontrolirati vanjske događaje, ali možemo kontrolirati našu reakciju na njih. Otpor, dakle, nije u odbacivanju tehnologije, nego u uspostavljanju unutarnje discipline, u razlikovanju onoga što možemo promijeniti (naša unutarnja stanja i mišljenja) od onoga što ne možemo (digitalni matriks). Takav otpor ne leži u negaciji tehnologije, nego u stvaranju distance prema njezinim skrivenim mehanizmima, u njegovanju sposobnosti mišljenja koje ne pristaje na algoritamske iluzije.

Konkretna praksa otpora mogu se manifestirati u nekoliko ključnih područja:

U obrazovanju: Poticanje „digitalnog minimalizma” i „slow media” pristupa, umjesto forsiranja brze konzumacije informacija.

U terapiji: Fokusiranje na terapijske pristupe koji naglašavaju prihvaćanje nelagode i usmjeravanje na vrijednosti, pomažući pojedincima da pronađu smisao izvan digitalne validacije.

U aktivizmu: Organiziranje „digitalnih štrajkova” ili bojkota platformi kako bi se kolektivno istaknuli problemi nadzornog kapitalizma.

U svakodnevnom životu: Svjesno isključivanje obavijesti, ograničavanje vremena na ekranima i redovita introspekcija.

Ovi oblici mikrootpora zahtijevaju preuzimanje ontološke odgovornosti. Smisao nije roba, nego zadatak; nije obećanje, nego odgovornost.

Ako filozofska vivisekcija išta pokazuje, onda je to činjenica da jedino prepoznavanjem vlastitih okova postajemo sposobni nadići ih. Tek tada se praznina može preobraziti iz prijetnje u prostor mogućnosti – prostor u kojem se rađa kritička svijest, a s njom i nada da je autentična sloboda još uvijek moguća.

Reference

- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of Enlightenment*. Stanford University Press.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books.
- Fisher, M. (2009). *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Zero Books.
- Frankl, V. E. (1984). *Man's Search for Meaning*. Washington Square Press.
- Han, B.-C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power*. Verso.
- Harari, Y. N. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. Jonathan Cape.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Harper & Row.
- Kierkegaard, S. (1983). *Fear and Trembling*. Penguin Classics.
- Nietzsche, F. (2006). *Thus Spoke Zarathustra*. Penguin Classics.
- Platon. (1991). *Država*. Naklada Ljevak.
- Sartre, J.-P. (2003). *Existentialism Is a Humanism*. Yale University Press.
- Stiegler, B. (2016). *Automatic Society: The Future of Work*. Polity Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. Basic Books.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs.